

Piotr SZUKALSKI

Małżeństwa powtórne w powojennej Polsce

Małżeństwa powtórne to kategoria występująca od początku istnienia związków małżeńskich. Konieczność zapewnienia opieki nad dziećmi po owdowieniu była wymieniana najczęściej jako główny powód ponownego zamążpójścia/ożenku. W ostatnich dekadach główna przyczyna zawarcia ponownego związku małżeńskiego wynika z nietradycyjnego czynnika — rozwodu.

Patrząc na zmiany liczby małżeństw powtórnych w trakcie ostatnich dwóch stuleci zauważyć można w naszym kręgu kulturowo-cywilizacyjnym trzy prawidłowości (Rosset, 1976).

Po pierwsze, wraz ze spadkiem umieralności frakcja małżeństw powtórnych zmniejsza się w konsekwencji obniżania się liczby wdów i wdowców będących w relatywnie młodym wieku¹. Zdaniem znawców zagadnienia, w Polsce przedrozbiorowej udział małżeństw panien z kawalerami stanowił z reguły od 2/3 do 3/4 ogółu nowo zawieranych związków (Kukło, 2009). Zatem normą było występowanie 25—30% udziału małżeństw powtórnych². Z reguły w większych miastach, z uwagi na wyższą od średniej umieralność, frakcja małżeństw powtórnych przewyższała ten udział. Jednakże na przykładzie danych dla Lwowa można zaobserwować, że w latach 1857—1938 udział małżeństw powtórnych zmalał z 30% ogółu nowo zawieranych związków do mniej niż 10% (Wnęk i in., 2006).

Po drugie, w okresach wojen i bezpośrednio po nich zmniejsza się udział małżeństw pierwszych obojga nowożeńców. Można powiedzieć, że jest to słabiej podkreślane „demograficzne prawo wojny”, urzeczywistniające się wzrostem populacji wdów i w mniejszym stopniu wdowców. Przytoczone dane dla Lwowa służyć mogą jako przykład wpływu I wojny światowej na kształtowanie się liczby powtórnych małżeństw.

Po trzecie, w drugiej połowie XX w. wzrosło znaczenie badanej zbiorowości małżeństw powtórnych. Tym razem jednak wzrost tej frakcji małżeństw związany był z upowszechnianiem się rozwodów.

¹ Jeszcze w latach 30. ub. wieku znaleźć można było przypadki ponownych małżeństw wdów i wdowców mających mniej niż 20 lat. W roku 2008 wdowców mających 20—24 lata, stających na ślubnym kobiercu, było 3, zaś wdów 24.

² W pracach statystycznych wykorzystujących dane z pierwszej połowy XIX w. wręcz znaleźć można stwierdzenie, że udział małżeństw powtórnych jest stały, zaś: *niezmiennosc ta (liczby i udziału zawieranych małżeństw — przyp. P.S.) zachowuje się nawet co do rocznej liczby małżeństw zawartych między kawalerami i pannami, kawalerami i wdowami, wdowcami i pannami, wdowcami i wdowami* (Quételet, 1874).

O ile dwie pierwsze prawidłowości występują w przypadku utrzymywania się tradycyjnego wzorca życia małżeńsko-rodzinnego, o tyle trzecia prawidłowość jest odzwierciedleniem indywidualizacji, przejawiającej się akceptacją dla uzgodnionego rozpadu nieudanych małżeństw.

Głównym celem artykułu jest pokazanie, jak wyglądała ewolucja częstości małżeństw powtórnych w Polsce. Jedyne, większe opracowanie na ten temat ukazało się dwie dekady temu (Kluzowa i in., 1991). Celem wtórnym jest prezentacja zmian charakterystyki osób tworzących tego typu związki. Wydaje się, że z uwagi na wspomnianą trzecią prawidłowość można oczekiwać wzrostu znaczenia małżeństw powtórnych.

W eksploracji tej tematyki badacze są ograniczeni dostępnością danych. Generalnie przyjrzymy się małżeństwom powtórным zawartym w Polsce od roku 1927, jednak należy sobie zdawać sprawę, że dla lat 1933—1949 brak jest danych odnoszących się do interesującej nas tematyki. Podobnie rzecz ma się z latami 1954—1957. W analizie pierwszego powojennego dwudziestolecia nieocenionym źródłem danych jest opracowanie Z. Smolińskiego (1967). Dla niektórych lat GUS nie publikował bardziej szczegółowych danych dotyczących nowożeńców (1968—1970), stąd też w przypadku kilku prezentowanych dalej szeregów czasowych pojawiają się luki.

STAN CYWILNY NOWOŻEŃCÓW

Frakcja małżeństw zawieranych przez kawalerów i panny w analizowanym okresie była zmienna (wykr. 1 i 2). Odzwierciedlała z jednej strony zmieniającą się strukturę osób w stanie wolnym, z drugiej zaś wpływ czynnika kohortowego.

W pierwszym przypadku wymieniona struktura wynikała z częstości ustania związków małżeńskich — rozwodów i owdowień. W przypadku drugim należy zaznaczyć, że bezwzględna liczba poszczególnych generacji oddziałuje bezpośrednio na strukturę związków według stanu cywilnego osób je zawierających. Wynika to ze struktury osób stanu wolnego według wieku. Gdy do liczby osób w wieku dwudziestu czy dwudziestu kilku lat dochodzą roczniki wyżowe, samostannie zwiększa się udział małżeństw panien i kawalerów. Z kolei gdy do liczby osób w tym wieku dochodzą generacje niżowe, to w populacji osób stanu wolnego zwiększa się znaczenie grup starszych, w których wyższy jest udział jednostek mających za sobą wcześniejsze małżeństwa³.

³ Dodatkowo, w przypadku występowania silnie różniących się swą wielkością niżów i wyżów demograficznych następuje zakłócenie wzorca zawierania związków małżeńskich według wieku. Przykładowo, w sytuacji gdy do typowego wieku zawierania małżeństwa dochodzą coraz liczniejsze roczniki, pojawia się względny brak mężczyzn, albowiem kandydaci na męża są poszukiwani wśród roczników o kilka lat starszych, a zatem z definicji znacząco mniej licznych. Kobiety w takiej sytuacji są bardziej skłonne poszukiwać kandydatów na mężów wśród osób w wieku niższym bądź wyższym od „wzorcowego”. W tym drugim przypadku zwiększa się szansa, że trafią na osobę będącą wcześniej w związku małżeńskim.

Poza tymi dwoma czynnikami warto przypomnieć o sekularnym trendzie wzrostu rozwodów w powojennej Polsce wśród kolejnych przychodzących na świat generacji.

Generalnie, wśród nowożeńców płci męskiej można było zaobserwować w całym analizowanym okresie nieco niższy udział jednostek nieposiadających żadnych wcześniejszych doświadczeń małżeńskich.

Warto zauważyć, że wśród nowożeńców mających za sobą poprzednie związki małżeńskie przewaga osób owdowiałych nad rozwiedzionymi utrzymywała się bardzo długo. Jednakże od roku 1964 w przypadku mężczyzn, a wśród kobiet od 1965 r. w zbiorowości zawierających małżeństwo zaobserwować można wyższy udział osób po rozwodzie niż wdowców i wdów. Co więcej, pomimo okresowego wzrostu znaczenia kawalerów i panien, wśród nowożeńców obu płci z upływem czasu narastała bezwzględna różnica pomiędzy udziałem rozwiedzionych i owdowiałych.

CZĘSTOŚĆ ZAWIERANIA MAŁŻEŃSTW POWTÓRNYCH

Częstość występowania małżeństw powtórnych, choć częściowo uzależniona od struktury nowożeńców według stanu cywilnego, to jednak nie jest tym czynnikiem całkowicie zdeterminowana. Mamy tu do czynienia z oddziaływaniem innych faktorów, powiązanych ze wspomnianą strukturą (np. rozkład wieku potencjalnych kandydatów do ożenku/zamążpójścia) i niepowiązanych, wynikających z wpływu czynnika kulturowego. W tym ostatnim przypadku warto wspomnieć o tendencji do homogamii, czyli dążenia do podobieństwa z punktu widzenia kluczowych zmiennych określających status społeczny nowożeńców. Do tych zmiennych oprócz wieku, wykształcenia, statusu ekonomicznego, klasy miejscowości zamieszkiwania, wyznania, poziomu religijności, a w niektórych krajach rasy i narodowości zaliczyć należy również stan cywilny. Homogamia prowadzi zatem do nadreprezentacji małżeństw jednorodnych z punktu widzenia statusu małżeńskiego. Kawalerowie preferują bowiem panny, zaś osoby rozwiedzione najczęściej zawierają związki z sobie podobnymi.

W całym badanym okresie udział omawianych związków oscylował w granicach 10—15% ogółu nowo zawieranych małżeństw (wykr. 3). Zmiany tego wskaźnika były różnokierunkowe, odzwierciedlały zarówno wpływ czynnika demograficznego (czynnik kohortowy, redukcja umieralności), jak i długookresowe przemiany mentalne (wzrost rozwodów).

Zdecydowana większość zawieranych małżeństw powtórnych to związki kolejne jedynie dla jednej z wступujących weń osób. Ostatnia dekada jest okresem zwiększania się ich znaczenia, zapewne wskutek znacznego wzrostu liczby panien i kawalerów w wieku nieco starszym niż typowy wiek wступowania w związki małżeńskie. Osiągnięcie wieku dwudziestu, trzydziestu czy trzydziestu kilku lat przez roczniki tzw. drugiego powojennego wyżu demograficznego wpłynęło na większą dostępność partnerów, którzy jeszcze nie stawali na ślubnym kobiercu, dla osób rozwiedzionych z kilku lub nawet kilkunastoletnim doświadczeniem małżeńskim.

Z kolei w przypadku małżeństw powtórnych zawieranych przez osoby mające poza sobą przynajmniej jeden związek małżeński widoczne są w badanym okresie bardzo istotne zmiany w strukturze małżeństw według stanu cywilnego nowożeńców (wykr. 4).

Zmniejszyła się znacząco waga małżeństw zawieranych przez osoby owdowiałe. Najczęstsze w okresie międzywojennym typy małżeństw powtórnych — wdowiec z panną (53—57% ogółu rozważanej populacji), kawaler z wdową (19—21%), wdowiec z wdową (17—20%) — stały się z czasem zdarzeniami marginalnymi. W ostatnich latach łącznie ich udział wyniósł poniżej 10% zawieranych powtórnie związków. Wzrosła z kolei frakcja małżeństw, w których co najmniej jedna ze stron rozwiódła się. Obecnie odsetek ten wynosi 85—87%. W ostatnich latach najczęstszymi kombinacjami stanu cywilnego w powtórnie zawieranych związkach małżeńskich są: rozwiedziony z panną (28—30%), rozwiedziony z rozwiedzioną (25—27%), kawaler z rozwiedzioną (21—25%).

WIEK NOWOŻEŃCÓW

Kolejną ważną charakterystyką zbiorowości osób powtórnie stających na ślubnym kobiercu jest ich wiek. Zmienna ta ma z punktu widzenia demografii istotne znaczenie. Określa ona potencjał reprodukcyjny małżeństw powtórnych, ponieważ kobiety mające ponad 35 lat rzadziej rodzą dzieci. Tym samym wysoki udział młodych osób (przede wszystkim kobiet) wśród badanej subpopulacji nowożeńców ma większy wpływ na prokreację małżeństw powtórnych.

W przypadku analizy wieku nowożeńców można dokonać opisu na dwa sposoby. Syntetycznym miernikiem jest średnia pozycyjna — mediana. Z kolei bardziej szczegółowe dane można uzyskać badając rozkład wieku osób zawierających małżeństwa powtórne, z uwzględnieniem wskaźników struktury. Ograniczę się tu do analizy z wykorzystaniem wskaźnika syntetycznego.

TABL. 1. MEDIANA WIEKU NOWOŻEŃCÓW WEDŁUG STANU CYWILNEGO

Stan cywilny	1931— —1932	1950— —1951	1960	1970	1980	1990	2000	2009
Mężczyźni								
Kawalerowie	25,7	25,9	25,0	23,7	24,0	24,1	25,3	27,3
Wdowcy	39,9	46,9	53,3	58,8	56,9	58,9	61,4	61,2
Rozwiedzeni	38,2	39,9	36,7	37,5	35,7	38,2	42,8	40,7
Kobiety								
Panny	23,1	23,0	22,4	21,9	22,6	22,3	23,1	25,4
Wdowy	36,6	37,5	45,4	49,5	48,3	48,6	52,7	53,4
Rozwiedzione	32,7	32,8	31,5	33,5	32,3	35,0	39,5	37,1

Źródło: Smoliński (1967) oraz obliczenia własne na podstawie roczników demograficznych z odpowiednich lat.

Nowożeńcy zawierający powtórne małżeństwa są zdecydowanie starsi niż osoby stające na ślubnym kobiercu po raz pierwszy. Wśród zawierających małżeństwo powtórne zdecydowanie najstarsi są wdowcy i wdowy, podczas gdy rozwiedzeni odznaczają się wiekiem dużo bardziej zbliżonym do wieku kawalerów i panien.

W analizowanym okresie widoczne są dwie tendencje. Pierwsza dotyczy wyraźnego podwyższania się wieku owdowiałych nowożeńców, co jest skutkiem podwyższania się wieku w momencie owdowienia (Szukalski, 2006a, 2006b). Druga tendencja — obserwowana w trakcie ostatnich dwóch dekad — to podwyższanie się wieku osób zawierających pierwszy związek małżeński. Warto zauważyć, że w ostatnich latach obserwujemy obniżanie się wieku osób stających na ślubnym kobiercu będących już po rozwodzie, a jednocześnie skracania się okresu pomiędzy rozwodem a ponownym ożenkiem/zamążpójściem.

CZAS POMIĘDZY USTANIEM POPRZEDNIEGO ZWIĄZKU A CHWILĄ ZAŁOŻENIA NOWEGO

Pomiędzy ustaniem wcześniejszego związku a założeniem nowego upływa z reguły jakiś okres. Wielkość ta jest bardzo zróżnicowana. Znaleźć można przypadki osób, które w trakcie kilku miesięcy po ustaniu dotychczasowego małżeństwa decydują się na zawarcie nowego oraz takie przypadki, gdy nowy związek zawierany jest co najmniej 10 lat po ustaniu wcześniejszego.

Przyjrzyjmy się zatem, czy w ostatnich latach zaobserwować można istotne zmiany czasu od ustania poprzedniego związku do zawarcia nowego. Wykorzystamy dwie metody badania: w pierwszej, posługując się będziemy medianą czasu (tabl. 2), w drugiej, udziałem osób, które zawarły nowe małżeństwo w relatywnie krótkim czasie po ustaniu lub unieważnieniu poprzedniego w grupie reprezentującej badaną kategorię nowożeńców (tabl. 3).

**TABL. 2. MEDIANA CZASU, JAKI UPLYNĄŁ OD MOMENTU USTANIA WCZEŚNIEJSZEGO
MAŁŻEŃSTWA DO ZAWARCIA NOWEGO W ZALEŻNOŚCI OD POPRZEDNIEGO STANU
CYWILNEGO**

Stan cywilny	1994	2000	2009
Mężczyźni			
Wdowcy	3,7	4,4	5,3
Rozwiedzeni	4,6	4,2	4,3
Kobiety			
Wdowy	6,0	6,8	8,6
Rozwiedzione	5,9	5,2	4,7

Źródło: obliczenia własne na podstawie publikacji GUS: *Rocznik Demograficzny* 1995 (1995); *Rocznik Demograficzny* 2001 (2001); *Rocznik Demograficzny* 2010 (2010).

TABL. 3. UDZIAŁY NOWOŻEŃCÓW ZAWIERAJĄCYCH POWTÓRNE MAŁŻEŃSTWO WEDŁUG ICH STANU CYWILNEGO I OKRESU JAKI UPLYNĄŁ OD USTANIA POPRZEDNIEGO MAŁŻEŃSTWA (% OGÓŁU MAŁŻEŃSTW ZAWARTYCH PRZEZ DANĄ KATEGORIĘ NOWOŻEŃCÓW)

Stan cywilny	Odsetek osób, które zawarły małżeństwo od ustania poprzedniego małżeństwa w okresie					
	nie więcej niż 2 lata			mniej niż 5 lat		
	1994	2000	2009	1994	2000	2009
Mężczyźni						
Wdowcy	40,9	34,5	26,3	64,3	55,3	47,8
Rozwiedzeni	36,1	39,4	36,5	52,9	55,6	56,5
Kobiety						
Wdowy	21,6	18,0	12,6	44,1	36,7	28,1
Rozwiedzione	30,2	34,4	33,3	45,2	48,9	52,7

Źródło: jak przy tabl. 2.

Niezależnie od wybranego miernika dostrzec można trzy prawidłowości. Po pierwsze, osoby rozwiedzione zdecydowanie szybciej, w porównaniu z owdowiałymi, stają ponownie na ślubnym kobiercu. Po drugie, kobiety (niezależnie od stanu cywilnego) preferują dłuższy okres pomiędzy kolejnymi związkami. Po trzecie, następuje skracanie się czasu pomiędzy kolejnymi związkami w przypadku osób rozwiedzionych i wydłużanie w przypadku wdów i wdowców.

MAŁŻEŃSTWA POWTÓRNE WEDŁUG KOLEJNOŚCI ZWIĄZKU

Szczególną grupę wśród ogółu małżeństw powtórnych stanowią te, które są kolejnymi związkami. Tworzą ją osoby, które decydują się na zawarcie trzeciego czy czwartego (lub nawet dalszej kolejności) małżeństwa. Zgodnie z publikowanymi danymi zdarzenia takie są stosunkowo rzadkie (wykr. 5 i 6)⁴.

Wśród małżeństw powtórnych wyraźnie dominują związki zawierane po raz drugi — niezależnie od płci nowożeńców stanowią one ok. 94—96% ogółu badanej zbiorowości, natomiast 3—6% stanowią małżeństwa trzecie z kolei, przy czym kategoria ta nieco częściej występuje wśród kobiet. Związki małżeńskie o wyższej kolejności występują rzadko — to tylko 0,2—0,4% nowo zawieranych małżeństw. Z reguły w ostatnich latach zaledwie kilkadziesiąt kobiet i zbliżona liczba mężczyzn decyduje się na zawarcie czwartego (lub dalszego) związku małżeńskiego. Wśród zawierających kolejny związek małżeński znajduje się nadreprezentacja rozwiedzionych mężczyzn oraz owdowiałych kobiet.

⁴ Odpowiednie dane publikowane są w *Rocznikach Demograficznych* od 1984 r., z przerwą w latach 1988—1993.

PODOBIENSTWO DOBORU MAŁŻONKÓW WEDŁUG POPRZEDNIEGO STANU CYWILNEGO

Jedną z zasad doboru partnerów życiowych jest poszukiwanie osób podobnych pod względem statusu społecznego, w tym stanu cywilnego. Zasada ta jest wypadkową kilku czynników: selektywnej dostępności potencjalnych partnerów (co wynika ze specyficznych ze względu na wiek czy klasę społeczną wzorców spędzania czasu wolnego), aspiracji, kulturowo zdefiniowanych oczekiwań, interesów.

Chcąc sprawdzić, czy i w jakim stopniu takie preferencje występują oraz czy są stałe można wykorzystać tzw. indeks „ciążenia” cech Beniniego (Kędeński, Paradysz, 2006), który w wariacie obliczeń dokonywanych dla populacji mężczyzn przyjmuje postać:

$$I_m = \frac{AD - BC}{B(D - C)}$$

gdzie:

- A* — liczba związków małżeńskich, w których zarówno mężczyzna, jak i kobieta wykazywali analizowany wariant badanej cechy;
- B* — liczba nowożeńców płci męskiej o tymże wariacie badanej cechy;
- C* — liczba nowożeńców płci żeńskiej o tejże cesze;
- D* — ogólna liczba zawieranych związków małżeńskich.

Indeks ten przyjmuje wartości od -1 do 1 , przy czym im wyższa wartość dodatnia, tym większe przyciąganie się, czyli silniejsza skłonność do homogamii z punktu widzenia badanej cechy nowożeńców, zaś im niższe wartości ujemne, tym silniejsza tendencja do heterogamii. Wartości graniczne oznaczają: w przypadku wartości 1 występuje zawieranie związków małżeńskich wyłącznie w ramach zbiorowości osób charakteryzujących się tą samą wartością badanej cechy; w przypadku wartości -1 małżeństwa zawierane są wyłącznie z osobnikami odmiennymi z punktu widzenia badanej zmiennej.

Metoda ta umożliwia zatem określenie, w jakim stopniu osoby o tym samym wyjściowym stanie cywilnym są „przyciągane” lub „odpychane” przez siebie. Odpowiednie obliczenia dla analizowanego okresu — przy założeniu, że interesuje nas „ciążenie” mężczyzn o danym stanie cywilnym do kobiet o tym samym statusie matrymonialnym — przedstawiono na wykr. 7.

W każdym z badanych przypadków mieliśmy do czynienia ze swoistym przyciąganiem osób o tym samym statusie matrymonialnym, najwyższe w przypadku osób zawierających związek małżeński po raz pierwszy, najniższe w zbiorowości osób rozwiedzionych. W okresie czterdziestu lat po wojnie preferowany był wybór partnera o takim samym stanie cywilnym. Z kolei w trakcie ostatnich

10 lat powoli obniża się atrakcyjność panien dla kawalerów, choć wciąż związki te są zdecydowanie bardziej rozpowszechnione niż miałyby to miejsce przy założeniu losowości doboru życiowej partnerki.

Podsumowanie

Dążenie do znalezienia życiowego partnera jest sprawą naturalną. Pozostawanie w związku, a zwłaszcza w jego zalegalizowanej formie, przynosi korzyści emocjonalne, ekonomiczne, zdrowotne (Szukalski, 2007).

Przedstawione w artykule dane wskazują, że zgodnie z oczekiwaniami ewolucja małżeństw powtórnych w Polsce w ostatnich ośmiu dekadach prowadziła do zmniejszania się wagi małżeństw zawieranych przez osoby owdowiałe i jednoczesnego wzrostu znaczenia ponownych związków osób rozwiedzionych. Ów wzrost i tak był umiarkowany, odzwierciedlający wysoką stabilność polskich małżeństw. Podejrzewać należy, że w nadchodzących latach znaczenie małżeństw powtórnych będzie wzrastać wraz ze wzrostem skłonności do kończenia sporów małżeńskich rozwodem. Można zatem oczekiwać, że wzrastająca liczba rozwodów w ostatnich latach wpłynie na rosnącą liczbę małżeństw zawieranych przez osoby „po przejściach”, i to mimo znanej wyższej skłonności osób po rozwodzie do tworzenia związków nieformalnych.

LITERATURA

- Kędełski M., Paradysz J. (2006), *Demografia*, Wyd. AE, Poznań
- Kluzowa K., Kusz F., Slany K. (1991), *Małżeństwa powtórne w Polsce: Typy, przyczyny powstania, funkcjonowanie*, Wyd. UJ, Kraków
- Kukło C. (2009), *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Wyd. DiG, Warszawa
- Quételet A. (1874), *Układ społeczny i jego prawa*, Nakład Księgarni Celsa, Lewickiego i S-ki, Warszawa
- Rosset E. (1975), *Demografia Polski*, t. 2, *Reprodukcja ludności*, PWN, Warszawa
- Smoliński Z. (1967), *Małżeństwa w latach 1960—1965*, GUS
- Szukalski P. (2006a), *Wdowieństwo w starszym wieku w Polsce*, „Gerontologia Polska”, t. 14, nr 2
- Szukalski P. (2006b), *Owdowienie jako zdarzenie demograficzne — ujęcie długookresowe*, [w:] Ozorowski E., Horodeński R. Cz. (red.), *Małżeństwo, etyka, ekonomia*, Wyd. WSE, Białystok
- Szukalski P. (2007), *Zróżnicowanie poziomu umieralności a stan cywilny*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 5
- Wnęk K., Zyblikiewicz L. A., Callahan E. (2006), *Ludność nowoczesnego Lwowa w latach 1857—1938*, TN Societas Vistulana, Kraków

SUMMARY

Marriage repetability belongs to phenomena which always have been existing among new contracted marriages. Quantities and motives of remarrying changed in different historical periods. This have been confirmed by long-term observations of demographic (the mortality level) as well as mental (the propensity for divorces) changes. The aim of the article is to present basic information on remarrying, including each next one, as well as on participating persons (age, civil status, period from last marriage, propensity for choice of partner about the same marital status) in after-war Poland.

РЕЗЮМЕ

Повторные браки это категория, которая всегда выступает среди недавно заключенных браков. В течение времени изменялись масштаб и причины заключения повторных браков, что представляет долгосрочное наблюдение за демографическими переменами (уровень смертности) и за ментальными изменениями (склонность к разводам). Целью статьи является представление главных информации по повторным бракам (в том числе по очередным) и по лицам их заключающих в послевоенной Польше (возраст, гражданское состояние, период от прекращения предыдущего брака, склонность к выбору партнера с таким же семейным положением).